Elinizde bulunan kitap, mezhep hikâyemizin Eş'arî ayağını tanıtmayı ve okuyucuyu Eş'arîler, onların ilişkileri, amaç ve gündemleri hakkında bilgi ve fikir sahibi kılmayı amaçlamaktadır. Burada Eş'arî tarafgirliği, telkin ve övgüsü yapılmadığı gibi aleyhtarlığı da söz konusu olmamış; mezhepler tarihi yöntemi olan objektif olma ve analitik biçimde değerlendirme esas alınmıştır. Mezhepler tarihi yöntemine göre sadece nakletmek veya eleştirmek yahut övmek bilim değildir. Nakletmenin yanı sıra çapraz okumalarla arka planı gösterip değerlendirmek, temellendirmek ve bağlantılarını ve boyutlarını göstermek de gerekmektedir. Elinizdeki kaynak da tam olarak bu zeminde ve bu prensiple hazırlanmıştır.

Kitapta başlangıcından bugüne Eş'arîlik çemberinde duran veya buraya katkı sunan ulema tanıtılmaktadır. Eş'arî gelenek içerisinde yer alan veya öyle olduğu bilinen bütün âlimleri ve görüşlerini ayrıntılarıyla vermek bu çalışmanın, öngörülen kapsamını aştığı için bu gelenekte iz bırakmış âlimlerin biyografi ve görüşlerini vermekle yetindik. Eserde, Eş'arî âlimlerin biyografileri, eserleri ve düşünsel gündemleri kısaca ele alınmış; Eş'arîliğe katkılarına ve dolayısıyla mezhepler tarihindeki konumlarına değinilmiştir. Bir başka ifadeyle bu çalışma, meşhurların yanı sıra Tabakât eserlerinde yalnızca birkaç cümle ile zikredilen fakat Müslüman ilim geleneğine önemli katkılar sunmuş çok sayıda âlimi kapsayarak kronolojik biçimde Eş'arî kelamcıların tanıtımını yapmaktadır.

Tanıtımı yapılan birçok ismi ilk defa gün yüzüne çıkarmakta olan eserimiz, dört ana başlıktan oluşmaktadır. Genelde Kelâm ve Mezhepler Tarihi akademisyenlerinin yazdığı, klasik ve çağdaş dönemden 200'den fazla kelamcının: 1- hayatını ve yaşadığı ortamı 2- eserlerini ve hakkındaki çalışmaları 3- düşüncelerini ve bunların tartışmalarını 4- Eş'arî geleneğe katkılarını (mezhepler tarihindeki yerini) irdelediği bu çalışmayı büyük bir emek ve titizlikle hazırladık. Buna göre eserimiz dört sacayağından oluşmakta ve günümüz uleması sayılan yazarlar, her bir başlığı diğerine feda etmeden veya birinin diğerini gölgelemesine müsaade etmeden altını akademik bir titizlik ve analitik bir ruhla doldurup değerlendirmiş durumdadır.

120 kadar akademisyen âlimin katıldığı bu çalışma, Türkçe yazılmış önemli bir Tabakât-Terâcim ve kısmen Mu'cem ile Cerh/Tadil ve Ensablar gibi biyografik bir eserdir. Hatta hocalarımızın perspektifi ile bu eserimiz: 1- menkıbe ve mitolojiden arınmış 2- sırf nakil ve takdir veya tenkid ile yetinilmeden hazırlanmış, sahasında mümtaz bir kaynak niteliği taşımaktadır.

ISBN: 978-625-576-413-3
9 786255 764133
iz.com.tr
/izyayincilik
1458

Son Dönem Eş'arî Kelamcıları

Editör:
Mustafa Akman

iz

Son Dönem Eş'arî Kelamcıları

Editör:
Mustafa Akman

iz

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2025
Sertifika no: 49821

Kitabın tüm hakları saklıdır ve Türkçe yayın hakları İz Yayıncılık'a aittir.
Kısmen veya bütünüyle çoğaltılamaz, yapay zeka teknolojileri veya
sistemlerini eğitme amacıyla kullanılamaz.

İz Yayıncılık: 1452
İslam Klasikleri
İslam Düşüncesi | Kelam
ISBN: 978-625-576-413-3
1. baskı, İstanbul 2025

Mahmutbey Mahallesi Taşocağı Yolu Caddesi
212 My Office No: 3 Kat: 31 Daire: 510 Bağcılar/İstanbul
Telefon: (212) 5207210
www.iz.com.tr
E-posta: bilgi@iz.com.tr

Yayın Koordinatörü: Murat Ayar
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Ali Kahraman

Basıldığı yer: Erkam Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. (Sertifika no: 51796)
İkitelli Osb Mh. Atatürk Blv. Haseyad 1. Kısım No: 60/3C Başakşehir/İstanbul

RAMAZAN el-BÛTÎ (ö. 1410/1990)

Doç. Dr. Mustafa AKMAN[1]

1. Hayatı ve Yaşadığı Ortam

Molla Ramazan (Ramadan) b. Ömer b. Murâd el-Bûtî (ملا رمضان البوطي), 1306/1888'de Şırnak-Cizre'ye bağlı Cilka köyünde doğdu. Dindar bir ailede doğan Ramazan'ın, çocukluğundan itibaren eğitimine büyük ihtimam gösterildi. İlk dönem dinî eğitimini, Türkiye'nin Doğu bölgesindeki medreselerde yürütülen halka sistemi ile, Seyda Muhammed Said, Seyyid Muhammed ez-Zıvengî (el-Fındikî?) ve Molla Abdulselam gibi meşhur âlimlerden aldı. Burada dil, mantık, fıkıh, tefsir ve fen bilimleri alanlarında çeşitli dersler okudu.[2]

Kuran-ı Kerim'i ve bazı dinî metinleri ezberleyen Ramazan, anlaşıldığı kadarıyla aile ortamında edindiği temayülle erken dönemde tasavvuf kitaplarını okumaya başladı. Bu bağlamda Gazzâlî'nin (ö.505/1111) *İhyau'l-Ulumi'd-Din* adlı eserini okudu. Bu vesileyle bir açıdan zühd ve ibadet yoluyla kalbinde muhabbetullah ve dünya zevklerinden uzaklaşma duygusu beliren Ramazan, etkileşimde bulunduğu zevat ve okuduğu eserler sayesinde adına tasavvuf denilen dindarlık biçiminin, dinin özü olduğuna inanmaya başladı.

İlerleyen dönemde Ramazan, Türkiye'de görüp yaşadığı dinî hayata yönelik baskıdan[3] dolayı, ailesiyle Şam'a göç ederek burada Ekrad (Kürtler)

---

1 Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ve Mezhepler Tarihi. makman64@gmail.com

2 Muhammed Sa'îd Ramadân el-Bûtî, *Hâzâ Vâlidî el-Kıssatu'l-Kâmiletu li Heyatı eş-Şeyh Molla Ramadan el-Bûtî min viladetihi ila vefatıhi,* (Beyrut: Daru'l-fikr, 1415/1995), 16; Muhammed Hayr Ramadân Yûsuf, *Tetimmetu'l-A'lâm li'z-Ziriklî (Vefeyat: 1976-1995 / 1396-1415)*, 2. Bsk., (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2002), 1/184.

3 Muhammed Mutî' el-Hafız - Nizâr Ebâza, *Te'rihu Ulamai Dımaşk fi'l-Karn er-Râbi' Aşar el-Hicrî*, 1. Bsk., (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-muasır, 1413/1991), 3/551; Shavısh Murâd, Charif Murâd, "Şeyh Molla Ramazan el-Bûtî'nin Şam'a Göçü ve Suriye Toplumu Üzerindeki Etkisi", *Ekonomik, Sosyal, Siyasal ve Kültürel Boyutlarıyla "Göçlerin Geleceği", Uluslararası Sempozyum* 14 Ekim 2022, Batman Üniversitesi, (Nobel, 2022), 708.

Mahallesine yerleşip ilmî ve sosyal faaliyetlerine başladı.[4] Burada çok az bir sermayeyle dinî kitap satışı işine girdi. Buradaki Kürtlerin istediği kitapları Şam'dan satın alır, el-Cezire'ye getirip satar ve aldığı parayla el-Cezire'de bol miktarda bulunan yiyecekleri satın alırdı. Bunları Şam'a getirip satardı. Böylece asgari düzeyde bir hayat yaşayıp dilencilik ve dinî, geçim kaynağı olarak görmekten kurtulup asgari düzeyde bir yaşam sürmeye devam ederdi. Aynı zamanda eğitim ve dinî faaliyetlerini sürdürür, öğrencilere ders verir ve bölgesinde yürüttüğü bilimsel faaliyetlere devam ederdi.

Ramazan, bir süre *Şam Âlimler Cemiyeti*'nde dinî faaliyetlerde bulundu, ancak daha sonra yalnız kalmayı (inziva) tercih etti. Mamafih son yıllarında tüm ziyaretçilerini memnuniyetle karşılamanın yanı sıra Gazzâlî'nin *İhya*'sıyla sınırlı kalan dersler vermeyi sürdürdü. Allah'a yönelen, ibadet ve itaatle meşgul olan ve böylelikle kalbi yumuşayan Ramazan, şüpheli yemek ve bir devlet memurunun aldığı maaşla alınan şeyleri de yemezdi. Bu yüzden, devletin eğitim sektöründe çalışan oğlunun harcamalarıyla aldığını yemekten da kaçınırdı. Özellikle seher vakitlerinde çok ağlardı. Bir vaaz, nasihat veya ilmî bir müzakere onu zikirden alıkoymadıkça, Yüce Allah'ı anmaya devam ederdi.[5]

Yazılı eserleri az olmasına rağmen, Ramazan'ın etkisi, başta oğlu Muhammed Said Ramazan el-Bûtî (1929-2013) olmak üzere onun eğitiminde yetişen öğrenciler kanalıyla görülmektedir. Ramazan, 1410/1990'da 104 yaşında vefat etti ve Şam'da toprağa verildi.

Ramazan ayrıca, Hanefî fakihi ve sûfî İbn Abidin (ö.1252/1836) haşiyesi, Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihi Beydavî (ö.685/1286) tefsiri ve Mutasavvıf Kuşeyrî'nin (ö.465/1072) tasavvufa dair klasik eseri Risâle'si ile ilgilenmiştir. Dürüstlüğü ve dindarlığı ile tanınan Ramazan, edebiyatçılar ve araştırmacılar tarafından övgü ile anılmıştır.[6] *İtmâmu'l-İ'lâm* kitabının yazarları da onu överek, "Kürt âlimlerin münzevi vaizlerinden biri, takva ve dindarlığıyla tanınan bir kişi"[7] olarak tanımlamaktadırlar.

4 Bûtî, *Hâzâ Vâlidî,* 13-37; Murâd, "Şeyh Molla Ramazan el-Bûtî'nin Şam'a Göçü ve Suriye Toplumu Üzerindeki Etkisi", 710.

5 el-Hafız - Ebâza, *Te'rihu Ulamai Dımaşk fi'l-Karn er-Râbi' Aşar el-Hicrî*, 3/552.

6 Alî et-Tantâvî, *Zikrayât Alî et-Tantâvî*, tashih ve talik: Mücâhid Memun Deyrâniyye, 5. Bsk., (Cidde: Dâru'l-Menâre li'n-Neşr ve't-Tevzî, 2006), 7/26, 8/48, 66. Selefî görüşleriyle bilinen Suriyeli fakih, edebiyatçı ve kadı Tantâvî (1909-1999) burada oğul Said el-Bûtî üzerinden babasını da takdir etmektedir.

7 Nizâr Ebâza - Muhammed Riyâd el-Mâlih, *İtmâmu'l-İ'lâm Zeylu'l-kitabı'l-A'lam li Hayrettin ez-Ziriklî, 1. Bsk.,* (Beyrut: Dâr Sâdır, 1999), 99.

2. Eserleri ve Hakkındaki Çalışmalar

Ramazan'ın, "Nehcu'l-İslam" dergisinde çıkan iki makalesi bulunmaktadır. İlk makale, Hz. Peygamber'in içtihadının mümkün ve delil olduğunu savunmak amacıyla aksi yöndeki bir iddiaya reddiye olarak yazılmıştır. İkincisi de namaz tahiyyatında Hz. Peygamber'e okunan salavatta "ve ebeveyhi (anne-babasına da)" ifadesini ekleyen sûfîlerin türedi uygulamasına cevap niteliğindedir. Burada müellifin, bazı tarikat ehli sûfî şeyhlerince icad edilen bu ve benzeri bid'atleriyle mücadelesini[8] görmekteyiz.

Vasiyet: Hayatta kalan biricik erkek evladı Said Ramazan'a hitaben yazdığı bu eser, onun bütün deneyimlerinin ve kanaatlerinin bir özeti olarak oğlu Said'e ilmî ve manevî yolculuğunda teorik rehberlik niteliğindedir. Said de babasının kendisini imanla ilgili hususları, davranışları ve hikâyeleriyle yaşatmayı düşündüğünü ifade etmiştir.[9]

Hakkındaki Çalışmalar: Oğlu Said, babası Ramazan'ın hayatını genişçe anlatan önemli bir eser yazmıştır. Bunun dışında Ramazan hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan ikisi şunlardır: Nizâr Ebâz- Muhammed Mutî' el-Hafız, *Te'rihu Ulamai Dımaşk fi'l-Karn er-Râbi' Aşar el-Hicrî,* 1. Bsk., (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-muasır, 1412/1991), 3/551–553. Shavısh Murâd, Charif Murâd, "Şeyh Molla Ramazan el-Bûtî'nin Şam'a Göçü ve Suriye Toplumu Üzerindeki Etkisi (هجـرة الشـيخ مُلَّا رمضـان البوطي إلى الشـام وأثره في المجتمع السـوري), Ekonomik, Sosyal, Siyasal ve Kültürel Boyutlarıyla "Göçlerin Geleceği", *Uluslararası Sempozyum 14 Ekim 2022*, Batman Üniversitesi, (Nobel, 2022), 705-719.

3. Düşünceleri ve Tartışmalar

Ramazan, Eş'arî mezhebi perspektifiyle Allah'ın sıfatlarının, O'nun yüceliğine yakışır şekilde O'na mahsus olduğunu savunan biriydi. Bu konuda Eş'arîlerin yolunu izlemiş, aklî yöntemle sıfatları ispatlamadaki aşırılığı reddederek teşbih veya atıl kalmasına yol açan fikirleri reddetmiştir. Ancak bu konuda Ehl-i sünnet mezhebinin çeşitliliği içerisinde Eş'arî alt fırkada bile konsensüs bulunmadığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim Sün-

8 "اللهم صل على محمد ووالديه" Murâd, "Şeyh Molla Ramazan el-Bûtî'nin Şam'a Göçü ve Suriye Toplumu Üzerindeki Etkisi", 712-713; Bûtî, Hâzâ Vâlidî 150.

9 Bûtî, Hâzâ Vâlidî, 61, 142, 148-151. Şeyh, oğlu henüz bir yaşındayken ağır bir hastalığa yakalandı. Kendisinin öleceğinden ve çocuğunun cehalet ve dalalet içinde büyüyeceğinden korkuyordu. Hastalığından kurtulduktan sonra, ölmesi durumunda oğluna rehberlik edecek bir mektup yazmaya kendini adadı. el-Hafız - Ebâza, *Te'rihu Ulamai Dımaşk fi'l-Karn er-Râbi' Aşar el-Hicrî*, 3/553.

nîlikte genel bir yaklaşımla ve fakat tamamen aklî tefekkür sonucu sıfatların Zât'ın ne aynısı ne de gayrısı olduğu belirtilirken bunu da tatmin edici bulmayan Celaleddin ed-Devvânî (ö.908/1502) -ki kendisi kurtulan fırkanın Eş'arîlik olduğuna inanacak kadar Eş'arîliğe tabi sûfî filozof niteliğinde bir kelamcıdır- Zât-sıfat ilişkisini belirlemenin en "makul" aracının keşf-ilham olduğunu[10] ifade etmiştir.

Ramazan, zühd mahiyetindeki ilk dönem tasavvufu ile müstakim/sahih inanç arasında herhangi bir tezat görmemiş, aksine sahih tasavvufun öngördüğü zühdün, bid'at ve hurufattan uzak, sahih inancın en müstakim hali olduğunu açıkça belirtmiştir. O, sahih tasavvufun; huşu, samimiyet ve malayani hasletlerden arınmışlık gibi semereleri olduğundan, inancın ve ibadetin özü olduğunu[11] ifade etmiştir.[12]

İmdi Ramazan'ın bu tanımındaki tasavvufun, zühd-takva denilen ilk evresi olduğu ve bu evreden sonra tasavvufun muhtelif kültürlerle etkileşim sonucu değişim-dönüşüm geçirerek önce felsefî bir içeriğe büründüğü ve daha sonraları, farklı inanç sistemlerindeki gibi mürid-mürşid/şeyh tarzında organize bir yapı olarak tarikat ve derken günümüzde ticaret mahiyetine geçiş yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla bugün tasavvuf denildiğinde re'sen ilk aşamasındaki zühd niteliğinin anlaşılamayacağını bilen Ramazan, muhtemelen bu nedenle tarifini de yapmıştır. Zira zühd olarak tarifi yapılan çemberin dışında kalan tasavvuf, felsefî içerik ve nitelik kazandıktan sonra artık müstakil bir algı-anlama ve yaşantı yöntemine evrildiği için özgün bir mezhep[13] olarak algılanması gerekmektedir. Bu itibarla zühd- vera kastedildiğinde bunun günümüzde anlam ve zemin kaymasına uğramış olan tasavvufla tesmiyesi isabetli olmamaktadır. Bundan olacak ki Ramazan, talebelerine ibadette huşu, işlerinde samimiyet, teheccüd namazı gibi değerleri, ısrarla telkin ederdi. Zühd ve ibadet konusundaki yaklaşımı, bu ilkeye olan derin bağlılığının canlı bir kanıtıydı.[14]

---

10 Celâleddin ed-Devvânî, *Akaid-i Adudiyye Şerhi*, çev. Mustafa Akman (Batman: Mütercim Yayınları, 2021), 51, 128; Mustafa Akman, *Celâleddin ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 40, 134.

11 Bûtî, Hâzâ Vâlidî, 148-151.

12 Bkz. Yusuf Bulutlu, "M. Said Ramazan el-Bûtî: Çok Yönlü Bir Fakih ve Fikir Adamı", *Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce| Arap Dünyasında Çağdaş Müslüman Düşüncesi*, edt. Lütfi Sunar, 1. Basım, (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları, 2023), 10/259-293 https://www.cagdasdusunce.net/yazi/m-said-ramazan-el-b-t-cok-yonlu-bir-fakih-ve-fikir-adami (erişim: 04.10.2025.

13 Bkz. Mustafa Akman, "İtikâdî Mezhepler ve Fırkalar Bağlamında Tasavvuf ve Sûfîlik'in Yeri", *Dicle İlahiyat Dergisi* (2022), 339 vd.; Mustafa Akman, *Mezhepler Tarihinin Klasik Kaynakları: İçerik ve Özellikleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 221-226.

14 Yûsuf, *Tetimmetu'l-A'lâm li'z-Ziriklî*, 1/184.

Ramazan, Seyda olarak meşhur olmuş Muhammed Said isimli hocasından Nakşî eğitim ve teliknatı almıştır.[15] Bu bağlamda baktığımızda Hâlid el-Bağdâdî'ye (ö.1242/1827) nispet edilen Nakşibendiyye fırkası Hâlidiyye, özünde tarikatın bütün geleneksel inanç ve uygulamalarını taşımaktadır. Lakin Bağdâdî'nin görüşlerinde, Nakşibendîler arasında bile ihtilâf konusu olan yeni unsurlar bulunmaktadır. Bunların başında râbıta yorum ve uygulaması gelmektedir. Tasavvufî meselelerle ilgili tek risâlesinde râbıtayı "şeyhin sûretinin müridin gözleri arasında (zihninde) tasavvur edilmesi" olarak tanımlamış ve râbıtanın, irtihâlinden sonra bile sadece kendine yapılabileceğini söylemiştir. Ne var ki bu talebi henüz hayattayken bile gerçekleşmemiş, vekilleri râbıtayı ona değil kendilerine yaptırmışlardır. Bağdâdî'nin Hindistan'daki eğitiminde öğrendiği râbıtanın yoga ile senkretik ilişkisi ise bir bahs-i diğerdir.[16] Ancak son derece büyük bir hata ile rol modellik niteliği[17] verilen râbıtanın; şeyhi, Allah'a olması gereken tefekkür ve teveccüh odağı haline getirmekten ibaret olması dinî açıdan mahzurlu olduğu ve hatta Ramazan'ın kendisi gibi Eş'arî ulemadan olan sûfî oğlu Said el-Bûtî'nin (babasına katılarak nispet ettiği) ifadesiyle şüphesiz Nakşibendî şeyhlerinin sonradan icat ettikleri râbıta ve hadra,[18] bid'at ve haramdır. Çünkü dinde hiçbir dayanağı bulunmamaktadır,[19] tespiti bir sabite olarak görülmelidir.

---

15 el-Hafız - Ebâza, *Te'rihu Ulamai Dımaşk fi'l-Karn er-Râbi' Aşar el-Hicrî*, 3/551

16 Bkz. Mustafa Akman, *İbn-i Arabî: Kelâmî Tartışmalar Sorular Şüpheler* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2017), 220, 295, 349-350, 655-656; Mustafa Akman, "Yogadaki Meditasyon Örüntüsünün Râbıtadaki İzleri", *ISARC: 6. Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnovasyon Kongresi*, 25-26 Şubat 2023, Ankara: Congress Book, (2023), 560-582; Mustafa Akman, "Râbıtayı Tahkim Amacıyla Zemahşerî'ye Dayandırılan Yanıltmaca Bir İsnadın Tashihi", *5. International Anatolian Scientific Research Congress*, July 21-23, 2023/ Hakkari, Full Text Book, (2023), 422-443. Mustafa Akman, "Kelâmî Açıdan Tasavvuf Râbıtası", *ISARC: International Science and Art Research Center*, 3. Uluslararası Boğaziçi Bilimsel Çalışmalar Kongresi, 20-21 Ocak 2024 Kongre Kitabı, (İstanbul, 2024), 216-294.

17 Rol model, öncelikle Allah'ın Elçisidir. Lakin yaşayan/canlı birini örnek alarak tedeyyünün sağladığı huzur da yadsınamaz. Fakat bu, örnek alınan kişide görülen ve duyulanın doğrudan ve sadece Allah'a yapılması kaydıyla müstakim olacaktır. Bu manada ölmüş birini örnek almanın doğru olmayacağı ortadadır. Değilse Hz. Resulullah'ın bütün ölmüşlerden buna daha müstahak olacağı aşikârdır. Râbıta da ise hem örnek alma olmadığı, aksine yalnızca Allah'ın dışında birine (rol modele) yönelik bir uygulama hem de Allah'tan başkasının doğrudan odak haline getirilmesi durumu olduğu ve bunun da tevhide halel getireceği izahtan varestedir. Öte yandan Râbıtanın ibadet olduğunda kuşku yoktur. Zira hem birinin dinî kimliğinden dolayı kendisine râbıta yapılmaktadır hem de râbıtayı yapan, Allah'ın rızasını umarak bunu yapmaktadır. Allah'ın rızası umularak yapılan her şey ibadettir. İbadet olarak yapılanın ise tartışmasız delilleri bulunmalıdır.

18 Hadra: Zikir yaparken manevi atmosferin de etkisiyle zikrin ritmine uygun, bedenle iştirak edilen bir tür zikir ritüelidir..

19 Pehlivan, "Bûtî", EK-1/222; Bûtî, *Hâzâ Vâlidî*, 102-103; Bulutlu, "M. Said Ramazan el-Bûtî: Çok Yönlü Bir Fakih ve Fikir Adamı", 10/268-269; https://www.cagdasdusunce.net/yazi/m-

Öte yandan en şiddetlisi Şubat 1982'deki Hama katliamı olmak üzere Suriye'de 1970'lerin sonlarından itibaren Sünnîlerle Nusayrî tandanslı Baas rejimi arasında sayısız iç çatışma yaşanırken halk nazarında saygın birer âlim olan baba- oğul Bûtîler (selefleri Ahmed Keftaro (ö.1912/2004) gibi) her defasında Hâfız Esed yönetimini destekleldiler. Rejim Müslümanlar üzerindeki baskıları arttığında, Bûtîler, bu Müslümanların "azgın isyancılar" olduğunu söylemekten çekinmedi. En az 30 bin insanın hayatını kaybettiği Hama Katliamı gerçekleştiğinde, Bûtîler hem vaazları hem de fetvalarıyla yine Esed rejiminin yanındaydı. Ramazan ve Hâfız Esed'in 13 Haziran 2000'deki cenaze namazını hıçkıra hıçkıra ağlayarak kıldıran[20] oğul Said, tavrını mevcut Nusayrî otoriteden yana koydu.[21]

Bu bağlamda burada âlimliğin ne ve âlimin kim olduğunun sorgulanması gerekmektedir. Bu çerçevede tutum tavırdaki farklılaşmayı görmek açısından baktığımızda Ramazan, oğlu Said'i, Suriyeli âlim ve eğitimci Hasan Habenneke el-Meydânî'nin/ حسن حبنّكة الميداني (1909-1978) başkanlığındaki *İslâmî İrşad Enstitüsü*'ne getirmiştir. Adı geçen Habenneke, Baas yönetiminin takip ettiği rejimin İslâmî esaslarla bağdaşmayan bir diktatörlük olduğunu savunmuş; böylece Suriye yönetimiyle Meydânî ailesi arasında bugüne kadar devam eden bir sürtüşme başlamıştır. Yönetim, 1967 Arap-İsrail savaşının patlak vermesi sırasında Habenneke'yi hapse atarak mallarına el koymuştur.[22] Babasının Said'i bu kuruma teslim etmiş olmasının gerekçelerini, arka planını bilemiyoruz. Ancak sonuçta isabetli olsa da ne yazık ki Siad, hocasının direniş bilincine sahip olan bir aktivist olmak yerine babası gibi saltanat köşkünde kalarak saray ulemalığı yapmıştır. Elbette diktatörlüklerde muhalefet ateşten gömlektir. Nitekim hocası Habenneke'de, bu sebepten yaşadığı serencamı görmüştür. Ancak hal böyle de olsa bir âlimin zorbalardan yana, onların politika ve uygulamalarını destekleyen söylem ve icraatlarda bulunmasını gerektirmemekte, böylesi pozisyonlarda her hâlükârda taraf olmadan hayat sürmek de mümkün olmaktadır.

Nitekim Suriye Âlimler Birliği başkanlığını yapan Muhammed Ali es-Sabûnî (1930-2021), Suriye muktedirleri Esedlere destek vermemiş, ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Baba-oğul Bûtîlerin de destek yerine, muha-

---

said-ramazan-el-b-t-cok-yonlu-bir-fakih-ve-fikir-adami

20 Bayram Pehlivan, "Bûtî", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2020, gözden geçirilmiş 2. basım) EK-1/221.

21 Taha Kılınç, "İki tarz", https://www.yenisafak.com/yazarlar/taha-kilinc/iki-tarz-2057991 ; Musa Üzer, "Bir Buti Büyüktür Yetmiş Bin Can'dan!". https://www.haksozhaber.net/okul/bir-buti-buyuktur-yetmis-bin-candan-6789yy.htm (erişim: 17.08.2025).

22 Abdurrahman H. Habenneke el-Meydânî, "Hasan Habenneke el-Meydânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1997), 16/323-324.

lefet edemeseler dahi hiç değilse sessiz kalmaları mümkündü. Varsın isim ve kimlikleri, şöhret ve medya konusu olmasınlardı. Ne yazık ki oğul Said, direnişin karşısında şiddetle durmasına rağmen mükâfatını, Esedlerin cami kürsüsündeki bombasıyla alarak hayatına son vermiştir.

Maalesef bu vizyon, misyon ve profile sahip âlimler geçmişte de oldu, gelecekte de olacaktır. Nitekim aynı gerekçelerle Moğol yönetim çevrelerine yanaşan Celâleddîn-i Rûmî (ö.672/1273) de "elinden geldiğince Moğol yönetim çevrelerine yaklaşarak onların yumuşak bir tutum içine girmeleri için çalışmıştır."[23] Sanki döneminin Ahîleri veya Bûtî dönemi Suriye direnişi fitne- fesatla iştigal etmişti. Filistin'de drama maruz kalan Gazzeliler de öyle! bu hal, son derece düşündürücü bir durumdur.

Başka bir ifadeyle Moğolların Mevlânâ ile olan münasebetleri bağlamında baktığımızda görürüz ki Hûlâgû Han, Anadolu'daki siyasi çıkarları doğrultusunda, Moğollara karşı açıkça bir tavrı olmayan, Anadolu'da büyük nüfuz sahibi olan Rûmî'yi *Şeyhu'ş-Şuyuhi'r-Rum* olarak görevlendirmiştir. Anadolu'daki bütün şeyhlerin ve Ahîlerin ona bağlanmaları mecburiyetini getirmiştir. Rûmî'den sonra Mevlevîlere baktığımızda Moğollar ile olan münasebetlerin artarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Aslında Rûmî zihniyetindeki bir mutasavvıfın Moğollarla mücadeleye girişmesi de beklenemez. Sabır ve itaat kültürüyle yetişen bu mutasavvıfın her türlü bela ve musibetin yaratıcıdan geldiği düşüncesiyle böyle bir tutum takındığı düşünülebilir.[24] Ancak bu mümkünse veya böyle davranmak doğru ise bugün büyük şeytan ve veledinin dünyada ve özelde Gazze'de sergilediği vahşete rıza(!) göstermek de uygun olur mu?

Yasin Aktay'ın aktarımıyla ünlü Selçuklu araştırmacısı Mikail Bayram (1940-2024), Rûmî'nin hayatının en önemli safhasını Ahîlerle olan çatışmasının oluşturduğunu ve bu çatışma dolayısıyla Moğollarla Selçuklular arasındaki güç dengesinde Rûmî'nin Moğol tarafında yer aldığını tespit etmişti. Bu tespitlerinin altını kuyumcu titizliğinde güçlü verilerle ve oldukça güçlü biçimde dolduruyordu ama konu hiç bilimsel tartışma düzeyinde bırakılmıyor sansasyonel bir atmosfere havale ediliyordu. O yüzden Mikail Hoca, onca emsalsiz birikimine ve yetkinliğine karşılık adeta ademe terkediliyor ve taşralaştırılıyordu.[25]

---

23 Ahmet Yaşar Ocak, "Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sufisi Olarak Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî", *4. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler),* 12-13 Aralık 1989, (Konya, 1991), 142.

24 Eyyüp Yılmaz, *Tasavvuf'un Anadolu'ya Yayılmasında Moğol İstilâsı'nın Etkisi*, Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, (2015), 107-108.

25 Yasin Aktay, "Bir tarih kuyumcusu Mikail Bayram Hoca'nın ardından", 07/08/2024, https://www.yenisafak.com/yazarlar/yasin-aktay/bir-tarih-kuyumcusu-mikail-bayram-hocanin-ar-

4. Eş'arî Geleneğe Katkıları (Mezhepler Tarihindeki Yeri)

Ramazan, Eş'arî gelenek içinde yaşamış bir Eş'arî âlimdi.[26] Öğrencilerine Eş'arî paradigmasını, sağlam bir inanç çerçevesi olarak benimsetirdi. Ancak onun bu yaklaşımının, tarihsel süreçte neşvünema bularak şekillenen muayyen bir yorum/içtihat kümesini (mezhebi) İslâm'la eşitlemek demeye geldiği görülmektedir. Yanı sıra o, yine Müslümanların kendi samimiyetleri çerçevesinde daha doğru bularak ortaya koydukları farklı yaklaşımları (mezhepleri) dışlamış oluyordu.

Başka bir ifadeyle Eş'arî geleneğe bağlı olan Ramazan, Eş'arîliğin çatı kavramı olan Sünnîlik dışındaki diğer inanç akımlarına karşı hemen hiç toleransı olmayan, mezhep taassubunu çağrıştıran bir duruşa sahip gözükmektedir. Öğrencilerine bu yönde bir telkinde bulunmakta, itidal ve dengeyi bu tarz bir anlayışla öğretmektedir.

Ramazan'ın bu Eş'arî kimliği, kendisiyle sınırlı kalmadı, öğrencileri ve çocukları aracılığıyla da devam etti. Bunların başında, mesajını miras alarak Eş'arî mezhebinin bayraktarlığını yapan oğlu Muhammed Said Ramazan gelmektedir.

Kaynakça

Akman, Mustafa. "İtikâdî Mezhepler ve Fırkalar Bağlamında Tasavvuf ve Sûfîlik'in Yeri". *Dicle İlahiyat Dergisi* (2022), 334-373.

Akman, Mustafa. *Celâleddin ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Akman, Mustafa. *İbn-i Arabî: Kelâmî Tartışmalar Sorular Şüpheler*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2017.

Akman, Mustafa. *Mezhepler Tarihinin Klasik Kaynakları: İçerik ve Özellikleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Akman, Mustafa. "Yogadaki Meditasyon Örüntüsünün Râbıtadaki İzleri", *ISARC: 6. Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnovasyon Kongresi*, 25-26 Şubat 2023, Ankara: Congress Book, (2023), 560-582.

Akman, Mustafa. "Râbıtayı Tahkim Amacıyla Zemahşerî'ye Dayandırılan Yanıltmaca Bir İsnadın Tashihi", *5. International Anatolian Scientific Research Congress*, July 21-23, 2023/ Hakkari, Full Text Book, (2023), 422-443.

dindan-4637218 (erişim: 18.08.2025). Ayrıca bkz. Mikail Bayram, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren Mevlana Mücadelesi*, Genişletilmiş ve İlaveli 3. Baskı (Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2012), 33-34, 58-60, 114, 159, 172, 179, 207, 210, 225, 236-240, 289.

26 Murâd, "Şeyh Molla Ramazan el-Bûtî'nin Şam'a Göçü ve Suriye Toplumu Üzerindeki Etkisi", 705-719.

Akman, Mustafa. "Kelâmî Açıdan Tasavvuf Râbıtası", *ISARC: International Science and Art Research Center*, 3. Uluslararası Boğaziçi Bilimsel Çalışmalar Kongresi, 20-21 Ocak 2024 Kongre Kitabı, (İstanbul, 2024), 216-294.

Aktay, Yasin. "Bir tarih kuyumcusu Mikail Bayram Hoca'nın ardından". 07/08/2024, https://www.yenisafak.com/yazarlar/yasin-aktay/bir-tarih-kuyumcusu-mikail-bayram-hocanin-ardindan-4637218 (erişim: 18.08.2025)

Bayram, Mikail. *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren Mevlana Mücadelesi*. Genişletilmiş ve İlaveli 3. Baskı, Konya: Nüve Kültür Merkezi (NKM), 2012.

Bûtî, Muhammed Sa'îd Ramadân. *Hâzâ Vâlidî el-Kıssatu'l-Kâmiletu li Heyatı eş-Şeyh Molla Ramadan el-Bûtî min viladetihi ila vefatıhi.* Beyrut: Daru'l-fikr, 1415/1995.

Devvânî, Celâleddin. *Akaid-i Adudiyye Şerhi*. çev. Mustafa Akman. Batman: Mütercim Yayınları, 2021.

Ebâza, Nizâr - Muhammed Mutî' el-Hafız. *Te'rihu Ulamai Dımaşk fi'l-Karn er-Râbi' Aşar el-Hicrî, 1. Bsk.,* Dımaşk: Dâru'l-Fikr, (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-muasır, 1412/1991), el-Müstedrek, 3/551–553.

Ebâza, Nizâr - Muhammed Riyâd el-Mâlih, *İtmâmu'l-İ'lâm Zeylu'l-kitabı'l-A'lam li Hayrettin ez-Ziriklî*, 1. Bsk., Beyrut: Dâr Sâdır, 1999.

Kılınç, Taha. "İki tarz". https://www.yenisafak.com/yazarlar/taha-kilinc/iki-tarz-2057991 24/03/2021; "Üç tarz-ı hareket". (1/01/2025) https://www.yenisafak.com/yazarlar/taha-kilinc/uc-tarz-i-hareket-4666810 (erişim: 17.08.2025).

Meydânî, Abdurrahman H. Habenneke, "Hasan Habenneke el-Meydânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 16/323-324.

Murâd, Shavısh - Charif Murâd, "Şeyh Molla Ramazan el-Bûtî'nin Şam'a Göçü ve Suriye Toplumu Üzerindeki Etkisi", *Ekonomik, Sosyal, Siyasal ve Kültürel Boyutlarıyla "Göçlerin Geleceği" Uluslararası Sempozyum 14 Ekim 2022,* Batman Üniversitesi, (Nobel, 2022), 705-719.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sufisi Olarak Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî". *4. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler),* 12-13 Aralık 1989, (Konya, 1991), 139-146.

Pehlivan, Bayram. "Bûtî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Ankara 2020, gözden geçirilmiş 2. basım) EK-1/ 221-224.

Tantâvî, Alî. *Zikrayât Alî et-Tantâvî*, tashih ve talik: Mücâhid Memun Deyrâniyye, 5. Bsk., Cidde: Dâru'l-Menâre li'n-Neşr ve't-Tevzî, 2006.

Üzer, Musa. "Bir Buti Büyüktür Yetmiş Bin Can'dan!". https://www.haksozhaber.net/okul/bir-buti-buyuktur-yetmis-bin-candan-6789yy.htm (erişim: 17.08.2025).

Yılmaz, Eyyüp. *Tasavvuf'un Anadolu'ya Yayılmasında Moğol İstilâsı'nın Etkisi*, Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Yûsuf, Muhammed Hayr Ramadân. *Tetimmetu'l-A'lâm li'z-Ziriklî* (Vefeyat: 1976-1995 / 1396-1415), 2. Bsk., Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2002.